

ՄԻՀՐԱՆ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան

ՏԵՐ ԱԲՐԱՀԱՄ ԱԽԱՂԵՍԱԳԻ ԱՆՏԻՊ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ (ՊԱՍՐԱ-ԻՐԱԶ, 1793-1795)

Բանալի բառեր՝ Տէր Աբրահամ Ախաղեսացի, Բատրի Վլասիոս, Պասրա, Իրաք, Կարմեղեան միաբանութիւն, օրագրութիւն, պարսաւ:

Հետագայ էջերով հրատարակութեան կու տանք ժԸ. դարավերջին վերաբերող Տէր Աբրահամ Ախաղեսացիի անտիպ օրագրութեան հատուածներ, զորս ընտրովի վերցուցած ենք իր ինքնագիր ձեռագրերէն:

Յիշեալ ձեռագրերը մաս կը կազմէ Մեծն Բրիտանիոյ Պլերմինկհայմ քաղաքի Համալսարանի (Cadbury Research Library – University of Birmingham) Ալֆոնս Մինկանա (Alphonse Mingana, 1881-1937) հաւաքածոյին, հայերէն ձեռագիր, թիւ 2: Անոր մասին մեր առաջին ծանօթութիւնը կու գայ Տիրայր Վրդ. Փանոսեանի շատ ամփոփ նկարագրականէն, ուր տրուած են ձեռագրէն քանի մը էջերու լուսապատճէններ¹: Աւելի վերջ, մեր խնդրանքով, գայն ամբողջութեամբ թուայնացնելով, մեզի տրամադրեց մեր բարեկամ Դոկտ. Feras Krimstին (Ֆիրաս Քրիմստի), որուն կը յայտնենք մեր խորին շնորհակալութիւնները:

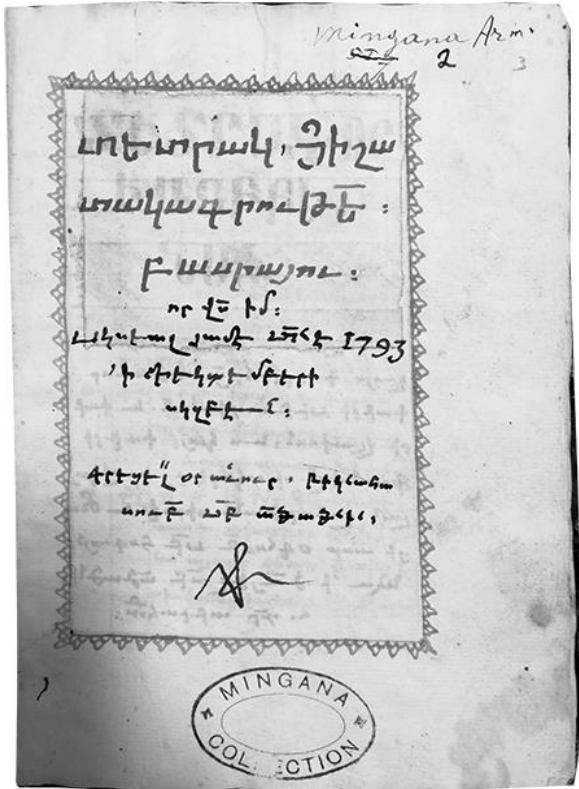
Ձեռագիրը կը բաղկանայ 68 փոքրադիր թերթերէ, չափը՝ 11x15 սմ., նիւթը՝ հաստ թուղթ, կազմը՝ սեւ կաշի, որ ունի հայերէն հնատիպ Շարակնոցի մը եւ ժամագիրքի մը թերթերով կազմուած պահպանակներ: Երկու տեղ՝ տիտղոսաթերթին եւ թերթ 67բ-ին կայ գրադարանի հակթածեւ կնիքը՝ MINGANA COLLECTION մականագրութեամբ:

Գիրը ընթեռնելի նոտրգիր է: Հանդիպող բազմաթիւ յապաւուսները բացած ենք, բացի քանի մը կասկածելիներէ՝ զորս պահած ենք նոյնութեամբ: Ձեռագրի բոլոր էջերը առնուած են կարմիր շրջանակի մէջ:

Օրագրութեան հեղինակ Տէր Աբրահամ Ախաղեսացիի կենսագրութեանն ոչինչ ծանօթ է մեզի, բացի օրագրութեան մէջ տրուած կցկտուր ծանօթութիւններէն, որոնցմէ կ'իմանանք, որ ան բնիկ ախաղեսացի էր եւ ժԸ. դարավերջին

¹ Տիրայր Վրդ. Փանոսեան, «(Selly Oak) գոլէմներու Կերոնական մատենադարանի (Mingana) հաւաքածոյի հայկական ութը ձեռագիրները Պլերմինկհայմ-Անգլիա», *Դրագարկ տարեգիրք*, Գ. տարի, Անթիլիաս, 1969, էջ 229-230:

ապրած էր Իրաքի Պասրա քաղաքը եւ հաւանաբար ընդունելով լատին դաւանանքը՝ անդամակցած Կարմեղեան միաբանութեան, եւ կամ, ի շփոթէ Պասրայի մէջ հայ կաթողիկէ եկեղեցիի եւ համայնքի², սովորութիւն ըրած էր աղօթել կարմեղեաններուն մօտ եւ գործել անոնց հովանիին տակ: Ունեցած է երկու եղբայր՝ Առաքել եւ Յովսէփ, որոնց հետ ունեցած է նամակագրական կապ եւ նամակներ ստացած է Կարինէն, Սանայէն (Իրաք), Պաղտատէն եւ Պասրայէն: Ընտանիքն ու զոքանչը կը գտնուէին Ախալցխա, որոնց հետ եւս ունեցած է նամակագրական կապ: Տէր Աբրահամ այս օրագրութիւնը սկսել է առաջ (1 դեկտ. 1793) անորոշ ժամանակով կրկին գտնուած է Պասրա, եւ բացակայութեան շրջանէ մը ետք վերադարձած է այնտեղ: Այլ տեղեկութիւններ չունինք իր մասին:

Տէր Աբրահամ Ախալցխացիի Ձեռատետրին առաջին էջը

Ան ստացողն է չորս տարբեր ձեռագրերէ բաղկացած ՄՄ 1035 ձեռագրի երրորդ ձեռագրին, որ կը կրէ «խորհրդական աստուածաբանութիւն» վերնագիրը, որուն գրիչն է Երեմիայ Կարնեցի Դավթեան Ոսկանեանը: Ան ընդօրինակուած է 1793-ին եւ ունի յայպիսի յիշատակարան. «Յիշատակ է տետրակս այս յարգելի տեառն տեառն տէր Աբրահամու Ախալցխացոյ, աստուածաուսոյց քահանայի, ի յերեմիայէ Կարնեցոյ Դավթեան, ի տանէ Ոսկանեան: Սկզբունն եւ կատարունն

² Հայ կաթողիկներ երբեք առանձին եկեղեցի եւ կազմակերպուած համայնք չեն ունեցած Պասրայի մէջ: Անոնց թիւը 1805-1809 թուականներուն եղած է հազիւ 20ի շուրջ, եւ Անտոնեան կամ Մխիթարեան միաբանութիւններէն քահանաներ ու քահանայներ հովուած են զանոնք (Արշակ Ալպոյանեան, Իրաքի հայերը, իմբագրեց եւ հրատարակութեան պատրաստեց Կարգան Գրիգորեան, Երեւան, Մատենադարան, 2003, էջ 111):

եղեւ ի վերջի գիշերովն Բուն բարեկենդանի 1793 յունվարի 30, ըստ հին սօմարի, իսկ ըստ նորոյ՝ փետրուար 10»³:

Տէր Աբրահամ ունեցած է գրական շնորհներ: Ձեռագրի աւարտին կայ իր լատին մեծաւոր Բատրի Վլասիոսին դէմ իր գրած երգիծական ընդարձակ չափածոյ պարսաւը, որուն իւրաքանչիւր քառատողը կը սկսի հայերէն այբուբենի յաջորդական մէկ տառով: Օրագրութենէն կ'իմանանք նաեւ, որ ան մերթ ընդ մերթ յօրինած է ոտանաւորներ: Առիթով մը, որպէս հարսանեկան շնորհաւորութիւն, ինքնագիր ոտանաւոր մը յղած է ինչ որ բարեկամի մը. նոյնպէս հեղինակած է 100 տունէ բաղկացած վրացերէն ոտանաւոր մը՝ «Ջբօսնելիք» խորագիրով: Հաւանաբար գրած է այլ բանաստեղծութիւններ եւս, որոնք անձանօթ կը մնան մեզի: Եղած է նաեւ գրիչ: Օրագրութեան մէջ ակնարկութիւն կայ այն մասին, որ սկսած է բժշկարանի մը ընդօրինակութեան՝ «Այսօր սկսեցի զԲուժարան գրել» (17 Յունուար 1794):

Տէր Աբրահամի գրած չափածոյ պարսաւին մէջ, այլ հեղինակներէ եղած քանի մը մէջբերումներն ու հոն յիշատակուած անունները թոյլ կու տան ենթադրելու, որ ան բաւական բարձր զարգացումի տէր անձնաւորութիւն մը եղած է: Արդէն վերեւ տեսանք, որ իր ստացած ձեռագրի յիշատակարանին մէջ ան բնորոշուեցաւ «Աստուածաուսոյց քահանայ» մակդիրով:

Մեզի ծանօթ ձեռագրացուցակներուն եւ մատենագիտական աղբիւրներուն մէջ այս օրագրութենէն եւ անոր յաջորդող չափածոյ պարսաւէն երկրորդ օրինակի շփանդիպեցանք, ինչպէս նաեւ կենսագրական բառարաններու մէջ կարելի չեղաւ հեղինակին մասին ռեւէ յիշատակութիւն գտնել:

Հրատարակուող գործը հետաքրքրական է նախ անոր համար, որ որոշ տեղեկութիւններ կը փոխանցէ Պասրայի հայկական փոքրաթիւ, բայց կարեւոր գաղթօճախին մասին, որուն անցեալէն քիչ բան ծանօթ է հայ պատմագրութեան: Օրագրութեան մէջ որոշ տեղեկութիւններ կան նաեւ շրջակայ բնակավայրերու հայոց մասին: Օրագրութիւնն ու մանաւանդ անոր կցուած չափածոյ գործը միաժամանակ գաղափար մը կու տան լատին բատրիներու գործելաոճին եւ հայ ժողովուրդի ու մանաւանդ հայ եկեղեցականութեան հանդէպ անոնց վերամունքին եւ տրամադրութիւններուն մասին:

Օրագրութիւնը շատ ամփոփ է. մանրամասնութիւններ քիչ տրուած են: Մենք հոս ընտրովի քաղած ենք այն հատուածները, որոնք կը կարծենք, որ ինչ որ ձեռով կրնան հետաքրքիր ըլլալ յիշեալ գաղթօճախի ու շրջանի պատմութեամբ հետաքրքրուողներուն, եթէ նոյնիսկ տրուածը սովորական տեղեկութիւն

³ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, Դ. հատոր, կազմեցին՝ Ա. Քեօղկերեան, Կ. Սուքիասեան, Յ. Քեօղեան, Երեւան, 2008, էջ 141-142:

մը կամ ինչ որ անծանօթ անձի մը կամ վաճառականի մը անուան յիշատակութիւնը ըլլայ:

Օրագրութեան մէջ Տէր Աբրահամ գրեթէ ամէն օր արձանագրած է իր մատուցած պատարագները եւ թէ որո՞ւ պատուէրով կամ որո՞ւ հոգւոյն կատարած է զանոնք: Բացի այդպիսի քանի մը մէջբերումներէ, մնացեալները զանց ըրած ենք:

Բնագիրը հրատարակութեան տուած ենք նոյնութեամբ, առանց ոեւէ միջամտութեան: Անոր կցած ենք միայն մեր կողմէ անհրաժեշտ նկատուած ծանօթագրութիւններ:

* * *

|3ա| Անուանթերթ

Տետրակ Յիշատակագրութեան Բասրայու որ վասն իմ: Սկսեալ յամէ Տեառնէ 1793 ի Դեկտեմբերի սկզբէն: Գրեցեալ օր աւուր, թիկնահասութեամբ սրբուհի Աստուածածնի:

|3բ| Քանզի ի 1793 նոյեմբերի վերջին եկի կրկին ի Բասրայ, հրամանաւ նոյնոյ Բասրայու լաթինական մեծաւորին՝ գերապատիւ Հայր Ֆուլջէնցոյն, որ նստէր ի Բաղդադ: Եւ մինչ եկի աստ՝ դէմ էլին տեղւոյս փաթրիքն, այսինքն՝ մեծաւոր փաթրի Սեբաստիանոսն եւ փաթրի Վլասիոսն, եւս հայր փաթրի Ֆրանսիզն, որ տկար էր, եւ ընկալան զանարժանս սիրով, եւ մնացի աստ օգնութեամբ Սուրբ Հոգւոյն, առ ի ծառայել սրբուհի Աստուածածնի:

ն[ուաստ] տէր Աբրահամս

|4ա| Դեկտեմբեր [1793]

1 ԵՇ., պատարագ մատուցի եւ վարժարան բացի:

2 Ուր., պատարագ մատուցի: Այսօր աշակերտեցաւ Լվիս Աւետիքն:

6 ԳՂ., պատարագ մատուցի, եւ զայս Չ. պատարագս վասն պարտուց էր ի Բաղդատու բերեալ:

7 ԳՂ., պատարագ վասն իմ: Այսօր մեռաւ Պետրոս Մէլիքն⁴, եւ այսօր գնաց փաթրի Սեփաստիանոսն ի Հինդ եւ |4բ| ինձ եղ թեմի քահանայ, եւ յիմ վերայ մեծաւոր կարգեաց զփաթրի Վլասիոսն, եւս այսմ երեկոյիս յանձնեաց փաթրի Վլասիոսն սակս եկեղեցոյ մատուցանել զպատարագս, եւ զորչափ մատուցանեմ՝ զձայնաւորն կարմիր գրով եւ զթիւն սեւով նշանեմ:

|5ա| 16 Ուր., ոչ արարի պատարագ՝ տկար գոլով:

⁴ Հաւանաբար այն Պարոն Պետրոս աղա Մելիքեանն է, որուն համար անտոնեան միաբան Հ. Անդրէաս Ուզունեան այնքապցին 8 Յուլիս 1770-ին խնդրած է Հռոմի իր մեծաւորէն օրհնութեան եւ շնորհակալութեան գիր ղրկել անոր ու անոր ընտանիքի անդամներուն (Արշակ Ալպոյանեան, Իրաքի հայերը, էջ 47):

19 Բշ., այսօր աշակերտեցաւ Աբղլահաթ Եսայեան:

20 Գշ., այսօր աշակերտեցան Մինասն եւ Մարտիրոսն Ամբրոսեանք:

22 Եշ., այսօր մեռաւ Աւետիսն՝ փաթրոց տնտես, եւս փաթրի Ֆրանսիզն գնաց ի Բաղդադ:

|5բ| 23 Ուր., յիշեալ փաթրի Վլասիոսն իբր գառն էր, եւ այսօր ի գայլ փոխեցաւ: Աստուած ինձ համբերութիւն տացէ:

27 Գշ., այս աւուր պատարագ սակս պարոն պրսկ.⁵ Ղազարին որ ի Հալաբ:

29 Եշ., այսօր դողացոյց զփաթրի Վլասիոսն:

31 Շբ., այսօր յոյժ |6ա| դողացոյց զպատրին, եւ այլն:

Յունվար 1794

10 Գշ., այսօր թաղեցի զԴաւիթն:

|6բ| 15 Կիր., այսօր Ջուպետեան պարոն Ռօստամն եկն յեկեղեցին:

16 Բշ., պատարագ եւ պաշտօն վասն պրս. Մէլիքին:

17 Գշ., այսօր սկսեցի զԲուժարան գրել:

18 Դշ., այսօր ետ ինձ Ազաթայ խաթունն ժ. ղուռչ սակս հօրն առնելոյ 20 պատարագ, եւ մինչ ի պատարագն ո՛չ սակս եկեղեցոյ, այլ |7ա| վասն պրս. Մէլիքին: Վասնորոյ ո՛չ հաշի ի փաթրին, այլ յիմ վերայ:

23 Բշ., այսօր Բ. թուղթ եհաս ինձ, Դ իմ սհբ.⁶ պարոն Պետրոսէն ի Բերիոյ եւ Ջ յԱրզրումայ իմ ցանկալի յեղբօր պարոն Յովսէփէն, եւ աղայ պրս. Բանգալն եկն ի Բաղդադայ:

[7բ] Փետրվար [1794]

2 Կիր., այսօր թիֆլիսեցի Մկրտումեան տէր Գեւորգն |8ա| եկն յեկեղեցւոյ լատինացւոց որ ի Բասրայ:

|8բ| 22 Դշ., այսօր դաւանեց յիշեալ տէր Գեւորգն լատինական դաւանութիւն ի մէջ եկեղեցւոյ:

23 Եշ., այսօր յիշեալ Ռօստամն գնաց ի Բաղդադ:

|9ա| 28 Գշ., այսմ երեկոյն պահապանն վարձեաց վասն տան յիշեալ փաթրի Վլասիոսի ամիս 5 ղուռչ:

|9բ| Մարտ [1794]

7 Գշ., այսօր յիշեալ տէր Գեւորգն բանակոյի եղեւ հետ ինձ, գոլով արբեալ:

8 Դշ., այսօր եհաս ինձ ողջոյնագիրք. Դ ի Բաղդադայ, ի պարոն Յովսէփէն, դարձեալ յԱխլցիսու՝ ի զօքանչէս, ի Լիբանանայ՝ տէր Մանուէլէն եւ ի Բերիոյ՝ յիմ սհբ. պարոն Պետրոսէ, եւ վարժապետ ի տ|10ա| իրացու Մարտիրոսէ⁷:

⁵ Պրսկ., հոս եւ աւելի վար հաւանաբար՝ պարսկահայ:

⁶ Հաւանաբար սահիբ կամ սահիպ՝ արաբերէն «բարեկամ, ծանօթ»: Նոյն իմաստով պիտի կրկնուի աւելի վար եւս:

⁷ Մարտիրոս Վարժապետ Աֆշինիցի (Լիստրացի) Յովսէփեան: ԺԸ. դարավերջի եւ ԺԹ. դարասկզբի հալիպահայ գաղթօճախի ծանօթ դէմբերէն: Բանաստեղծ, քարգմանիչ, գրիչ եւ

10 Ուր., այսմ երեկոյիս խօսեցաւ ընդ իս փաթրին՝ գոլով արբեալ եւ լցեալ ի յիշեալ տէր Գէորգէն:

12 Կիր., այսօր երկրորդ պատարագ արար տէր Գեւորգն՝ լաթինական զգեստով:

| 10բ | 20 Բշ., այսօր Բ. գիր գրեցի առ պատրի Ֆուլջէնսն՝ ի Բաղդադ, եւ այսմ երեկոյիս մեռաւ պրս. Դուկասն:

21 Գշ., այսօր պրս. Դուկասն թաղեցաւ, եւ այսօր եհաս յիմ տանէ զվրացերէն գրեանս, որ ի Հալաբ գնալով, անտի | 11ա | յղեալ էր առ իս իմ սհբ. պարոն Պետրոս Դազարեանն:

Ապրիլ [1794]

| 11բ | 9 Կիր. պատարագ վասն տէր Գեւորգին: Այսօր Բ. գիր եկն ի Բաղդադայ՝ մինն վրացի պարոն Յովսէփէն եւ միւսն ի տէր Յովսէփէն, եւ այսօր վրացի Բէժանն եկն ինձ սպասաւոր՝ ի տարին Զ. (80) ղոռշ: Եւ այսօր յիշեալ տէր Գեւորգն գնաց ի Բաղդադ:

10 Բշ., այսօր ի Ռօստամէն գիր եկաւ ի Բաղդադայ, եւ գիշերս եկեղեցւոյ խա | 12ա | նն ի փուլ եկն:

22 Շբ., պատարագ ձայնիւ վասն պրս. Շահամիրեանն:

| 13բ | Մայիս [1794]

22 Բշ. այսօր Նաղուբ Շիրին որդին Մանուէլն աշակերտեցաւ ինձ:

| 14ա | Յունիս [1794]

7 Դշ., այսօր մկրտեաց | 14բ | փաթրի Վլասիոսն զՇամունի տղայն եւ զՅովհաննէս եղ զանունն, եւ ես եղէ կնքաւոր:

| 15ա | Յունիս [1794]

22 Եշ., այսօր եկաւ ի Բաղդադայ Յովսէփ Փօհեանն:

27 Գշ., այսօր ի Ժ. (10) ժամու ահագին շարժ եղեւ ի Բասրայ:

28 Դշ., այսօր պսակեաց փաթրին անգլիացի ի Բանգալայ բնակեալ կապտան Կոհնվէլ՝ հետ բասրացի Զիօվանէի | 15բ | դստեր՝ Աննայ Մարիային, եւ կապտանն ետ փաթրուն ՃԾ. (150) ղոռշ, վասն Գ. (3) սպասաւորաց Ծ. (50) ղոռշ եւ վասն իմ եւս Ծ. (50) ղոռշ, բայց փաթրին իմ Ծ. (50) ղոռշն ոչ ետ ինձ:

| 16ա | Յուլիս [1794]

երկարամեայ ուսուցիչ: Ան գրիչն է ՄՄ 7674 ձեռագիրին (1789 թ.), ուր ընդօրինակած է նաեւ իր տաղերէն երկուքը եւ «Ընթերցուած ի Դանիէլէ Մարգարէլէ» գործին հայաստան թրքերէնի իր կատարած թարգմանութիւնը. իրմէ տաղ մըն ալ կայ ՄՄ 8725 ձեռագրին մէջ: Ինք է նաեւ գրիչը Զմմաթի հայերէն թիւ 157 «Հաաբաձոյ»ի մէկ մասին (տես՝ *Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Զմմաթի վանքի մատենադարանին*, կազմեց՝ Մեսրոպ Վրդ. Քէլշեան, Վիեննա, 1964, էջ 354-359) ու թերեւ նաեւ Անթիլիասի թիւ 204 ձեռագիրին, կամ գէթ՝ անոր մէկ մասին (1803 թ., տես՝ *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան, կազմեց՝ Անուշաան Վրդ. Դանիէլեան*, Անթիլիաս, 1984, էջ 517-519): Իր յիշատակութեան կը հանդիպինք այլ ձեռագրերու մէջ եւս:

16 Կիր. պատարագ վասն Կոստանդին Գրէգին, որ եկաւ ի Ֆիլիպպէէ, եւ ունէր հետ Զարջիս անուամբ գոմն, եւ մինչ երթալը ի Հինդ, քառասուն տը|16բ|- քին⁸ ետ պատրուն ընծայ, եւ ինձ՝ մի տքին սակս պատարագի:

|19բ| Սեպտեմբեր [1794]

27 Դշ. պաշտօն եւ պատարագ վասն Մադլենայի մօրն. յիշեալ Անտօն գնացեալ ի Հինդ:

|20ա| Հոկտեմբեր [1794]

4 Դշ., [պատարագ] վասն Անտօնին Ուզունեան:

11 Դշ., այսօր գնացի առ եփրեմիանոսի կողակից Մարիամջան խաթունին մօտն |20բ| վասն հարսնախօսութեան աղայ Պետրոսին Բանգալեան:

12 Եշ., պատարագ վասն խանըմ Սօֆիային: Այսմ երեկոյիս աղա պրս. Բանգալն հիւանդ գոլով խոստովանեցուցի:

15 Կիր. այսմ երեկոյիս յիշեալ պրս. Բանգալն արար հարսանիս հետ յիշեալ Մարիամջանին:

16 Բշ., այսօր ոտա|21ա| նաւոր շարեցի եւ յղեցի առ պրս. Բանգալն սակս շնորհաւորելոյ գհարսանիսն, եւ այսօր աջ ձեռս ցաւեցուցի:

|21բ| 27 Ուր., պատարագ եւ պաշտօն Գալուստին:

28 Շբ., [պատարագ] Անտօն Միխայէլի հօրն:

30 Բշ., այսօր գնացի ի Զբէրայ՝ հրամանաւ բաթրուն, վասն տեսանելոյ զնոր կերտեալ ջամին⁹ տաճկաց, եւ շէյխին լաւ պատիւ արար մեզ, եւ այլն:

|22ա| Նոյեմբեր [1794]

10 Ուր., այսօր եհաս ինձ Բ. գիր ի Բաղտատայ, յաղա Ստեփաննոսի Տէր Ռաֆայէլեանէն եւ ի պարոն Յովհաննէսի Մուրատեանէն¹⁰:

⁸ Տըֆին կամ տուֆա, ֆրանսերէն՝ Ducat: Կրամական միւսուր, որ առաջին անգամ հատուած է Վենետիկի մէջ ԺԳ. դարուն: Կ'արժէր 10-12 ֆրանսական ֆրանք:

⁹ Զամի կամ ճամի, արաբերէն՝ «մզկիթ»:

¹⁰ Բնիկ պոլսեցի հայ կաթողիկ Պետրոսի որդի Յովհաննէս Մուրատեան: Շրջան մը եղած է միխթարեաններու սան Թրիեստի մէջ, ապա 1786-ին հաստատուած է Պաղտատ, որպէս Կ. Պոլսոյ Սօֆիական վանառականական տան գործակատար: Աւելի ետք ստեղծած է իր անձնական գործը, սակայն անյաշողութեան մատնուելով՝ որպէս թարգման ծառայած է ֆրանսական հիւպատոսարանին եւ եղած է Քերմանշահի մէջ շահի ներկայացուցիչ Մոմնամէտ Միրզա Ալիի անձնական թարգմանիչը: Հոսկ անցած է Նոր Զուղա, ուր եւ մահացած է 1832-ին: Տիրապետած է հայերէն, իտալերէն, ֆրանսերէն, թրքերէն եւ պարսկերէն լեզուներուն: Յովհաննէս Մուրատեան առաջինն է որ 1809-ին ծաղկախտի դէմ մանուկներ պատուաստած է Իրաքի եւ ապա՝ Պարսկաստանի մէջ: Նոյնը ընել ստովեցուցած է նաեւ ուրիշներու, որոնք պատուաստումներ ըրած են Մուսուլի մէջ, իսկ հայ առաքելական Կրթանէս վարդապետը իրմէ ստովելով՝ առաջինը ըլլալով պատուաստումներ ըրած է Երեսանի մէջ (مجلة، "صفحة من تاريخ التطعيم الواقعي من الجدري في العراق وايران"، "مجلة" 209-204، 1929، بغداد، السنة السابعة، العدد 3، آذار 1929) - Տէր Ներսէս Մայելեան, «էջ մը

|22բ| 16 ԵՂ., այսօր խանն Մարիային տարելից կատարեց փաթրին, եւս յայսմ երեկոյիս մեծ պատիւ արար:

17 Ուր., այսօր եկին ի Բաղտատայ պօլսեցի պարոն Յովսէփի եղբայր պարոն Գրիգորն եւ Չախրըն՝ հանդերձ որդւովն, եւ իջեւանեցան փաթրու քով:

|23ա| 19 Կիր. այսօր գնացին յիշեալ պարոն Գրիգորն եւ Չախրըն դէպի Հինդ, եւ ինձ ետ պարոն Գրիգորն Գ. (3) Ժամուց:

21 ԳՂ., այսօր առաւօտեան ժամու վախճանեցաւ շամախեցի Անդրէասի որդեկ Անտօնն, եւ երեկոյիս՝ խոճա Զլմօնու կողակից Լուսիայն:

23 Շբ., այսմ երեկոյիս մինչեւ ի առաւօտեան ժամն |23բ| կռիւս սաստիկս առնէր ընդ պատրիս սակս ժողովրդեան զինչ պատճառէ, եւ ես այնչափ յուսահատեցայ, մինչ կամեցայ սոյն հետայն ելանել ի վանուց, բայց համբե[րե]ցի յայսմ գիշերի. եւ այլն:

26 Կիր., այսօր ելի ի վանուց եւ գնացի ի տունն աղայ Աւետիքի, որովհետեւ սա է փոխանորդ բալիօզին¹¹. եւ այլն:

27 ԲՂ., ոչ գնացի եկեղեցին: Այսօր կամեցաւ յիշեալ աղայ Աւետիքն վասն իմ ժամ շինել ի Ֆաթրուում ֆռանսիզաց, բայց |24ա| փաթրին խնդրեաց յինէն ձեռաց գիր՝ ինչ որ իմ կամաւս ելեալ իցեմ անդի, եւ մինչ գրեցի այնչափ խղճացաւ առաջի իմ, մինչ գուլթս յաղթեաց ինձ, եւ հաշտեցայ այսու պայմանաւ, զի ընդ ժողովուրդս քաղցրութեամբ մնասցէ:

|24բ| Դեկտեմբեր [1794]

6 ԴՂ., այսօր եկն առ իս էրզրումցի Ղարաղաշեան տիրացու Յովակիմ հոռոմն:

8 Ուր., այսօր կոչեցին զիս |25ա| պարոն Մաղաքենք, առ ի հաշտեցուցանել քերդուատր նոյն պարոն Մաղաքին Եղիսաբէթն ընդ առն նորին Թումաս յամթեցուց:

10 Կիր., այսօր ոչ սակաւ աշխատանօք հաշտեցուցի յիշեալ Եղիսաբէթն ընդ առն իւրում, եւ տարայ ի հանգստեան ժամու ի տունն առն:

|25բ| 26 ԳՂ., պատարագ վասն պրսկ. հալաբցուց, գոլով տօն նորին:

|26ա| 30 Շբ., պաշտօն եւ պատարագ Լուսիայ Սօլմունու կնկան սակա: Այսօր եկն ի Հալբայ ոմն գերմանացի աղվաշ¹²:

|26բ| Յունվար [1795]

5 Ուր., երէկ աղա Աւետիքին գոյժ տուաք վասն եղբօրցն, եւ յիշեալ գերմա-

Իրաքի ու Իրանի մէջ ծաղկախտի դէմ պաշտպանիչ պատուաստի պատմութենէն», Լուղէ ԱլԱրապ հանդէս, Պաղտատ, Է. տարի, թիւ 3, Մարտ 1929, էջ 204-209):

¹¹ Բալիօզ կամ պալիոզ՝ «հիւպատոս»:

¹² Աղվաշ կամ աղուաշ՝ խենթուկ, մտքի պակասութիւն ունեցող:

նացին, որ յանցեալ տարումն դեկ. 30 եկեալ էր ի Հալբայ, գնաց ի Գրէն, եւ Յովսէփ Քօնիսնն սուտ թէրգի բաշխ¹³ եղեւ, եւ այս օր Աբլահամթն աշակեր|27ա|տս խաչ եհան, եւ պատին ես արարի:

8 Բշ., պաշտօն եւ պատարագ վասն Պօղոսին՝ աղա Աւետիքի եղբօրն: Այսօր Մանուէլին ետու զՍաղմոս, Աստուած շնորհք տացէ:

10 Դշ., այսօր Ճ. (100) ղռուշ փոխ առի՝ վճարողական Զ. (6) ամիս ժամանակաւ ամիսն Ճ. (100)ին Ա. (1) շահով, Յովհաննէս որդւոյ Անդրէասէն՝ վասն իմ պակասութիւն լը|27բ|ցուցանելոյ: Քանզի ի մէջ Գժ.ան [էրեքտասան] ամսոյն որչափ օրէնք եւ կատարեցի, եւ ոչ միոյ նաքարակայի տիրացեալ եմ ցայժմ, բաց ի յուտելոյ եւ ըմպելոյ: Աստուած հոգասցէ:

12 Ուր., այսօր Մարգարիտայն ելաւ, քանզի այս Մարգարիտա գոլով ուխտեալ կոյս, յամիս վեց դահեկան առնելով ի փաթրէն, ամենայն պաշտօն սա առնէր, այսինքն՝ վանից հաց թխելն, շոր լուանալն, կարն անել եւ այլն:

|28ա| 22 Բշ. այսօր գնաց դէպ ի Հինդ Յակոբ էութեանն:

|28բ| 24 Դշ., այսօր յԱնտօն Ուզունեանէն պաշտօն եւ պատարագ պրս. Աբրահամեան վրացւոյն:

28 Կիր. այսօր եկն ի Գրէնայ Բ. թուղթ 1 Անդրէայ բէգէն, եւ 2 Յովհաննէսէն:

|29ա| Փետրվար [1795]

5 Բշ. այսմ առաւօտուս պսակեցաւ Մանասէրն, եւ յերեկոյիս՝ Սլմօնին:

|29բ| 21 Դշ., վասն Սլմօնու կողակից Լուսիայի պաշտօն եւ պատարագ:

22 Եշ., այսօր Շմօնին ետու փոխ 13 ռումի¹⁴ եւ այսօր սկսեցի արաբերէն գրել:

24 Շբ., պատարագ վասն կողակցոյս:

|30բ| Մարտ [1795]

3 Շբ. պատարագ վասն Լուվիսին հօր Աւետիքին:

14 Դշ. այսօր ինգլիզի դօքտօր (բժիշկ) Ջինզմօլան կոչեցեալ բերին ի Գրե|31ա|նայ ութօրեայ մեռեալ, եւ հայոց վարդապետն Աստուածատուր արար զթաղումն նորին, եւ ասացին թէ առեալ էր Ճ. (100) ղռուշ:

|31բ| 31 Շբ., այսօր եկն Պրիճութն ի Գրենայ, եւ գնացի տեսութեան:

|32ա| Ապրիլ [1795]

2 Բշ. այսօր Աբղլահամթին հանեցի յինէն:

4 Դշ., այսօր Աբղլահամթին առի ընդ իս իբր որդի, միջնորդութեամբ եւ երաշխաւորութեամբ պարոն Թովմասու Սրապիոնեանին:

6 Ուր., այսօր 250 ռումի առի փոխ սակս պատրի Վլա|32բ|սիոսին ի պարոն Մաղաբէն Սարգսեան՝ Զ. (6) ամսով:

¹³ Թէրգի թրքերէն՝ «դերձակ», պաշ կամ պաշի թրքերէն՝ «գլուխ, մեծաւոր», հետեւաբար թէրգի պաշի՝ «գերձակներու [համբարութեան] մեծաւոր», դերձակապետ:

¹⁴ Ռումի՝ օսմանեան դրամական միաւոր:

9 Բշ., այսօր եկն ինձ թուղթք յեղբօրցս՝ յԱռաքելէն եւ Յովսէփէն ի Սինայու, ընդ նորին եւ Բ. բույրութիք¹⁵ ի մեր շէրիֆ փաշէն եւ նորին քէհեայէն¹⁶, եւ այսօր աղա Անտօնն Յովսէփեան աշակերտեցաւ:

|33բ| 24 Գշ., այսօր սկսեաց յիշեալ պատրին կռիւ առնել հետ ինձ, մինչ յուսակտուր արար զիս. Աստուած ազատեսցէ: Եւ այսօր եկին ի Բաղդատայ թիֆլիսեցի պարոն Պօղոսն Պետրոսեան եւ գանջեցի պարոն Աբրահամն:

|34ա| 29 Կիր., այսօր մտին ի վանս սպասաւորք Գէորգ Գրիգորեան ազուլեցի եւ Իբրահիմ շուղայեցի, եւ այսօր գնեցի ճագարին ձագ՝ առ ի սնուցանել:

|34բ| Մայիս [1795]

12 Շբ., այսօր Կոռ|35ա|խիճամեան պարոն Յովսէփն ախլցիսեցի եկն ի Բուշնայ եւ եբեր ընդ իւր 5000 շիբուխ, եւ առ իս իջաւ՝ գոլով երկրացիս:

15, Գշ., այսօր գնաց յիշեալ Յովսէփն դէպ ի Բաղդադ:

|35բ| 21 Բշ., այս[օր] գնացին յիշեալ Պօղոս եւ Աբրահամն դէպ ի Հինդ՝ կապտան Ֆօկօյի նաւովն:

|36բ| Յունիս [1795]

6 Գշ., հիւանդ գնացի ի բաղանիս, բայց տեղւոյն օդին անընտել գոլով յետ բաղանեաց կերի թըթու ճերմակ վարունկ մինչ ցըհատ 18, սակայն յոյժ հիւանդացայ, կարծէք շունիմ ապրելոյ:

9 Շբ., հիւանդ, կամեցայ գնալ ի Բուշէն կամ ի Գրէն, բայց շունիմ ոչ տէր եւ ոչ փող:

|37ա| 12 Գշ., այսօր եկն ի Գրէնայ պալիօզ մատո Մինեստուոյ գրագիր Ինօն՝ առ փաթրի Վլասիոսն, եւ եբեր թուղթ ի նմանէ առ սայ, եւ խօսեցան բազում իտալիանի լեզուաւ, զի Աստուած կարծեմ ո՛չ եթող զիս մեռանել աստ, քանզի խնդրեալ էր անուամբ զիս տանել ի Գրէն, սակա մկրտելոյ որդւոյն, որ դեռ չէ ծնեալ կոչեցեալ նորին, |37բ| եւ մինչ գնաց յիշեալ Ինօն, փաթրին ինձ հրամայեաց գնալ, եւ զի թէպէտ յոյժ ուրախացայ, գոնեայ սակա օղափոխութեան, եւ մանաւանդ եւս ունի բժիշկն, բայց զիտելով իմ ներհակ բնութիւնն սորին ոչ ետու կամք եւ այսպէս մնաց:

14, Շշ., այսօր կրկին եկն յիշեալ Ինօն վասն իմ տանելոյ, եւ փաթրին եւս սաստիւ հրամայեաց գնալ, |38ա| ասելով թէ՛ լաւ լինիս անդ, եւ ընծայէ եւս պալիօզն զքեզ, եւ ետ ինձ Ա. (1) զգեստ լատինական հանդերձ շուրջառիւն, Ա. (1) սպասաւոր Մինաս Ամբրոսեանին եւ Ա. (1) աշակերտ Աբդլահաթ զԵսայեանն. եւ պատրաստեցայ եւ այլն:

15, Ուր., հիւանդ յոյժ: Այսօր ելի ի Բասրայոյ դէպ ի Գրէն՝ հանդերձ Ա. (1)

¹⁵ Բույրութի կամ պուետուրըլը՝ «հրամանագիր»:

¹⁶ Քէհիա, քէխիա կամ քադիսուտա՝ «գործակատար, վերակացու»:

սպասաւոր եւ մի աշակերտիւ, մինչ ի Շաթըլ Արաբ եկն ընդ իս Կիրակոս Իսաբէ-գեանն: Կայր եւս ընդ մեզ ոմն |38բ| մեծ վաճառական անգլիացի՝ հիւանդ յոյժ, եւս Ջերմանոսն՝ աներ կոչեցեալ յիշեալ պալիօզին, սայ եւս յոյժ հիւանդ, եւ մինչ մտայ ի Ղուֆայն, տենտացոյց զիս յոյժ, բայց յիշեալ վաճառականն գոլով բնական գթած, էարկ ի վերայ իմ զվերարկուն իւր, որ էր Բ. (2) երեսով ղապուա¹⁷, մին երես կանաչ եւ միւսն կարմիր, բայց իւր անունն ո՛չ հարցուցի:

16 Շբ., մտաք այսօր ի ծովն, եւ ասացին ինձ թէ՛ Ծովու ջուր |39ա| եթէ ըմպեսցես այլ ո՛չ տենտես, զի փսխեցուցանէ քեզ ջուրն ծովու, եւ ո՛չ մնայ ընդ քեզ մաղձ: Բայց մինչ ըմպեցի՝ ո՛չ թէ աղի երեւեցաւ, այլ հասարակ ջուր, գոլով ստամոքսս ապականեալ:

17 Կիր. այսօր մտի ի Գրէն, եւ ձիոյ վերայ ո՛չ կարելով հեծանել իմ՝ գոլով յոյժ տկար, ի յիսկալայէն¹⁸, ապա բերին յաւանակն, եւ մինչ հասի ի դուռն, մթնացաւ աշս, տարան ի տունն, եւ եկն օրհնեալ պալիօզ մսոր Մենասդին, ընդ իւր |39բ| բժիշկն, որ կոչիւր մսոր Կլիլանդ, եւ տեսին զդատս, ապա խօսեցաւ բալիօզն ընդ իս ֆռանգեան, եւ մինչ ասացի թէ՛ նօնցօ եւրօպանօյ, սկսեաց արաբի լեզուաւ ընդ իս խօսիլ, եւ եւս պատասխանեցի ըստ կարեաց իմոց, ապա մատոյց առ իս մին մասն մագերայ գինին, մին մասն տաք ջուր եւ մին մասն նաբաթ¹⁹, եւ մինչ ըմպեցի՝ ապա կրկին ըմբռնեաց զհազս, յետոյ յուսադրեաց:

|40ա| 23 Շբ., այսօր եկն ինձ Դ. գիր ի Բասրայու, Ա.՝ ի բատրի Վլասիոսէն, Ա.՝ ի պարոն Թովմասէն, Ա.՝ ի տիրացու Կիրակոսէն, եւ մինն յեղբօրս Յովսէփէն, որ յղեալ էր ի Բաղդադու:

|40բ| 30 Շբ., այսօր եկն ի Բաղդադայ ոսկերիչ Ռստակէսն, եւ այսմ երեկոյիս հանեցին զիս ի վերնատունն, զի մինչ ցայսօր ի ներքեւ ընկողմնեալ էի, եւ բազում դեղս ըմպեցի ի բժշկէ անգլիացուոյ, եւ տկար գոլով ո՛չ կարացի գրել:

|41ա| Յուլիս [1795]

1 Կիր. հիւանդացայ յոյժ, եւ այս հիւանդութիւնս կարծեմ մահու լինիցի, քանզի երեկեան երեկոյին որ հանեցին զիս ի վերնատունն, գոլով պատուհանք բացեալ, եւ արեւմտեան քամիք հնչելով, եւ ես ի դէմս քամուոյն ընկողմանելով, ներ մտեալ էր յերակաց իմոց զհովութիւն, եւ մինչ ի վեր կացայ, ծանեայ զիս մահառիթ հիւանդ, զի եւ ոչ մի անդամս ողջ գտանի: Եւ այսօր Բ. թուղթ եհաս ինձ՝ մինն ի բատրի Վլասիոսէն եւ միւսն յեղբօրս Յովսէփիցն, որ ի Բաղդադայ յղեալ էր ի Պասրայ:

|42ա| 12 Յշ., յոյժ հիւանդ, բայց մինչ եկն առ իս յիշեալ բժիշկն՝ մսոր Կլիլանդ կոչեցեալ, եւ աղաչական բանիւք (յետ զդաստակս տեսման) ասաց թէ՛ Տամ

17 Ղապուա կամ ապա՝ «բուրդէ արաբական վերարկու»:

18 Իսկալայ կամ իսքէլէ, իտալերէնէ փոխառեալ բրֆերէն՝ «նաւահանգիստ»:

19 Նաբաթ, արաբերէն «բոյս»:

յայն դեղէն, որ ետու քեզ անցեալ ամիս, հովացուցիչ սրտի, եւ մինչ ընդունեցի, եբեր թղթով պատեալ սակաւ ինչ սպիտակ փոշի, հագիւ թէ 6 կամ 7 ցորենոյ կշռով լինէր, եւ կարծեմ թէ կումիտ էր, արծաթեայ գրդալով սակաւ ինչ |42բ| պաղ ջրով ըմպեցոյց, եւ ընկողմնեցոյց, ապա կէս ժամ մինչ էանց, սկսեաց սիրտս պղտորիլ եւ խառնիլ, եւ իմանալով ձայն զկրտմանց իմոց՝ պալիօզ մատո Մինէստոյն եկն վազելով իբր երեխայ, այնպիսի ամենապատիւ անձն եւ հրամայեաց ջերմ ջուր բերել եւ մատոյց գաւաթով, որ առնոյր մինչ ձ. (100) մսխալ²⁰ ջուր, ըմպեցոյց 2 գաւաթ, եւ մինչ սակաւ զդադարումն առի, սկսայ փսխել դեղին ջուր, այսպէս մինչ ցհինգ |43ա| անգամ, երբեմն համոզելով եւ երբեմն նեղանալով, նորէն ըմպեցոյց ժ. (10) գաւաթ ջուրն ջերմ, եւ վերջի ըմպման յոյժ դժուարութեամբ, սկսեաց սիրտ իմ յոյժ խառնել, եւ յանկարծակի մինչ փսխեցոյց, ոչ ինչ տեսի եթէ ո՛չ յոյժ դառնագոյն ինչ, որ անկաւ ի բերանոյս, եւ լիներ մինչ ձ. (100) տրամ, եւ նմանէր գորտանց բունի, եւ ի նոյն կէտումն պայծառացաւ լոյս աշացս, եւ բացաւ զսիրտս, եւ թեթեացաւ անձս, եւ |43բ| գրեթէ նոր կեանք ստացայ, ափսոս որ սոքա հերետիկոս կոչեսցին²¹, Աստուածն ամենայնի իւրեան դրօշակն պայծառ եւ փայլուն պահեսցէ:

13 Ուր., այսօր ըմպեցուցին զքինաքինայ կոչեցեալ փոշին, յոյժ դժուարին է ըմպելն, եւս եկն ի Բասրայոյ պարոն Միքայէլն Բարսեղեան՝ առ բալիօզն:

|44ա| 19 եշ., այսօր նախքան զքինաքինայ ըմպելոյն իմ գնացի ծածուկ առ յիշեալ պարոն Միքայէլն՝ սակս նախաճաշելոյ, քանզի ի Յուլիսի 12էն մինչեւ օրս այնչափ ախորժս բացեալ եղեւ, մինչ զի ո՛չ հաւատայի թէ լիանամ, եւ օրհնեալ պալիօզն եւս սաստիկ հրաման արարեալ է սպասա|44բ|ւորաց, զի մի՛ ինչ բերցեն սակս իմ, եւ օրն եւս Գ. (3) անգամ զքինաքինայն ըմպեցուցանեն, եւ ուտելիքն իմ են սակաւ ինչ փլաւ եւ այլն, եւ մինչ գնացի առ յիշեալ պարոն Միքայէլն, եւ սա եւս ըստ ջուղայեցոց քաղաքավարութեան ընկալաւ զիս սիրով եւ եբեր առաջի իմ զխաւիարն Վրաս[տ]անայ, է. (7) ամեայ զգինին Շիրազայ, զխոռովումն, զպանիրն ղուրնայոյ յետ հացին, զձմեռուկն եւ զխաղողն, մինչ կերի |45ա| եւ յագեայ, տեսի զիս բոլորովին առողջացեալ (Տեառն զօրութեամբ), ապա անդի գնացի առ հարջն պալիօզին, որ կոչիւր Բիբի Մարիայ, եւ խնդրեցի այսուհետեւ այլ ո՛չ ըմպել զքինաքինայն, եւ եղեւ այնպէս:

21 Շբ., այսօր Տեառն կարողութեամբ այնչափ լաւ եղէ, մինչ զի գնացի ի տունն յիշեալ Մարիային եւ կանգնեցի զսեղանն՝ |44բ| առ ի պատարագել այգուց, եթէ Տէրն կամեսցի:

22 Կիր., Տեառն կարողութեամբ այսօր պատարագեցի, եւս այսօր եհաս ինձ թուղթ յեղբօրէս Յովսէփայ՝ գալստեան իւրոյ ի Բասրայ, եւս այսօր Բալիօզն ի

²⁰ Մսխալ՝ կշիռքի միատր որ կը համապատասխանէ 1.5 տրամի:

²¹ Անգլիացին հերետիկոս կոչած է, որովհետեւ անգլիացիք բողոքականներ են, մինչ ինք՝ լատին:

16 ԵՂ., այսօր ի կէս գիշեր մինչ եղեւ, մտաք ի նաւակն՝ առ ի գնալ ի Բասրայ: Խոջայ Միխայէլն հալբէցի յիշեալ Ջերմանոսն յոյժ հիւանդ, եւ ես սպասաւորաւս եւ աշակերտիւս հանդերձ:

17 Ուր., ի ծովն:

18 Շբ., այսօր առաւօտեան ժամու արար յոյժ ֆուրթանայ²⁴:

19 Կիր., այսօր եւս արար ալեկոծութիւն, եւ նաւին խարիսխն անկաւ, բայց նախքան անկումն կարծեցի, թէ ոմն |49ա| խթեաց զկող, ասելով՝ Յետս նի՛ստ, ապա ասացի յիշեալ խոճայ Միխայէլին սակաւ ինչ մի կողմն նայել, եւ մինչ հեռացաք ի մէջտեղէն, յանկարծակի անկաւ յիշեալ խարիսխն անդ, ուր եւ յառաջ նստեալ էաք, ծառայ եմ ողորմութեան Աստուծոյ որ փրկեաց զմեզ յայնպիսի փորձանաց, եւս այսօր յիշեալ Ջերմանոսն մեռաւ ի խաղաղական ժամու:

20 ԲՂ., լողացուցի եւ պատանեցի զՋերմանոսն, եւ մօտ ի գիւղ |49բ| ինչ եւ անդի թուղթ յղեցի պարոն Գէորգ Տէր Դաւթեանին, որ յղեալ էր հիւան եւ կարմիր բագրոտ²⁵ սակս սնտուկին, ըստ եւրոպացւոց սովորութեան, եւ հասաւ կէս աւուր, եւ շինեաց զանտուկն, յորում եղաք զգին Ջերմանոսին, եւ զարդարեցաք զիվերայ զանտուկն կարմիր շուխայիւ եւ մինչ կէս գիշեր հասաք ի Բասրայ: Եւ մինչ եկի ի Բասրայ եւ մտայ ի վանս լաթինաց՝ ի բնակութիւն իմ, տեսի ոչ գոյր անդ զեղբայրն իմ Յովսէփ, եւ մինչ խնդրեցի բերեն ի |50ա| Կիրակոս Յիսաբէզեան տանէն, զի անտի խոռվեալ ի փաթրի Վլասիոսէն, զնացեալ էր սակս շուտելոյ զպասն սուրբ Աստուածածնի վերափոխման, եւ մինչ տեսաք զիրեարս՝ ուրախացաք անպատմելի խնդութեամբ եւ կարօտութիւն արաք:

21 ԳՂ., ի Պասրայ: Եկին առաւօտեան ժամուն ժողովուրդք ըստ իւրեանց քաղաքավարութեան եւ շնորհաւորեցին զիմ առողջութիւն, եւ ապա եղբորս տեսութիւն, եւ յետ կէս աւուր կոչեցաւ այն եւ խնդրեաց, |50բ| զի հաշտեցուցեմ ընդ պալիօզն, եւ եբեր զեռեշկին եւ հաց, եւ շատացաք, ապա մին ժամուց Ա. (1) զուռ էտ, եւ այլն:

22 ԴՂ., պատարագ վասն Ռիշային, եւ այս օր եղբայր Յովսէփն տարայ ի տես առ յիշեալ պալիօզ մատռ Մենասային, եւ նայ բազում մարդասիրութիւն եցոյց մեզ ըստ իրեանց քաղաքավարութեան, բայց զՌիշայն ոչ եթող ի ներս մտանել, որովհետեւ բարկացեալ էր ի նմանէ:

|53ա| Հոկտեմբեր [1795]

11 ԵՂ., այսօր եկն պատրի |53բ| Վէլանդին ի Հոռովմայ՝ առ ի գնալ Մալաբար:

12 Ուր., եւ այսօր եկն սինիօր Ֆռանչիսկօն մին սպասաւորաւ եւ շքեղամբ

²⁴ Ֆուրթանայ, բրֆերէն՝ «փոքորիկ»:

²⁵ Հաւանարար բագր կամ պախըր՝ «պղինձ»:

եւ էջն ի վանս լատինաց ընդ մեզ, եւս Բերիոյ կարաւանովն եկին բաշ թարջիմանն²⁶ տեղւոյն մի որդւովն, եւ պարոն Յովհաննէան, եւ ինձ այսօր գիր եկն ի Մատրասայ ի պարոն Անտօն Ուզունեանէն բերիացւոյ:

|54ա| 17 Դշ., այսօր Բէզիրգանեան պարոն Ստեփանն ետ ինձ Ե. (5) ղուռշ վասն 8 պատարագի:

18 Եշ. պատարագ վասն պարոն Փիլիպպոսի Մուրատեան:

23 Գշ., պաշտօն եւ պատարագ Լուսիայ Սլմօնու կնոջն:

24 Դշ., պաշտօն եւ պատարագ վասն Մախսուտին եւ Բառքառային:

|55ա| Նոյեմբեր [1795]

2 Ուր., պատարագ վասն Սամվէլ Մինաստրին:

3 Շբ., եւ այսօր եկն պատրի Եօվանէ Բավթիսթէն ի Բաղդադայ, եւ ես գնացի ի դէմն:

7 Դշ., վասն Պօղոս Իբրահիմին: Եւ այսօր վախճանն էառ ի ծաղկէն յիշեալ Սամվէլ Մինաստրն՝ որդի պալիօզ մատր Մինաստրոյն, եւ սուզ մեծ եթող մեզ, որոյ նորին կերպիւ ոչ զոք էր տեսեալ:

|55բ| 8 Եշ., պաշտօն եւ պատարագ Թէրէզիայի մարդոյ Աւետիքին:

10 Շբ., եւ յայսմ երեկոյիս զփաթէնթայն շնորհեցին յիշեալ պատրի Վլասն եւ պատրի Յեօվանէն, վասն Հնդստան երթալոյ, որոյ սակս միշտ թախանձէի:

11 Կիր., ո՛չ կարացի պատարագել՝ գոլով տկար, բայց սակաւ ինչ բանակութիւ եղաք յերեկոյիս ընդ յիշեալ փաթրի Վլասն՝ ի պատճառէ իմէքէ, եւ է այս. զի աղայ Աւետիքի |56ա| եղբօր որդին պարոն Իբրահիմի կողակից Շաքարն էր հայոց դաւանութեամբ, եւ այրն որ էր Իբրահիմն, էր լաթինադաւան, մինչ ծնաւ զդուստրն՝ գնաց պատրին ի վերայ ծննդականին աղօթելոյ՝ ըստ իւրեանց կանոնի, բայց մինչ մտանէ ի ներս, տեսանէ անդ հայոց քահանայն Տէր Յովսէփ Շրիշկանցին, որ «Զփառք ի բարձունս» ասէ ըստ հայոց ծիսի, եւ տեսանելով փաղրուոյն՝ իսկոյն վիրաւորելով յետ դառնայ, ապա մինչ եկն ի վանս, եւ բազմեցաք յընթոխ, եբաց [56բ] զբերանս եւ սկսեաց հայհոյել նախ քահանայս հայոց, ապա զվարդապետն տեղւոյս, եւ մինչ ոչ ինչ ասացի, սկսեաց անուամբ օրհնել զՂուկաս կաթողիկոսն հայոց²⁷, մինչ համարձակիլ տիրասիրի որդի տիրասէր ասել: Կրկնեաց եւ երեքկնեաց, եւ մինչ վառեցաւ սիրտ իմ, ոչ կարացի ժուժել, այլ՝ ասացի արաբերէն. «Մըթ ըստահ եա աբունայ թղուլ ըլ փաթրի արքնայ քալը

²⁶ Բաշ կամ պաշի բրֆերէն՝ «գլուխ, մեծատր». թարջիման կամ թէրճուման արաբերէն՝ «թարգմանիչ», ուրեմն բաշ թարջիման՝ «թարգմանիչներու մեծատր, գլխատր թարգմանիչ»:

²⁷ Ղուկաս Ա. Կաթողիկոս Կարնեցի, կաթողիկոս ամենայն հայոց (1722-1799): Գահակալած է 1780 թուականին:

իբն քալք»²⁸: Եւ նայ շրջեաց զբանն առ իս ասելով. «Ուրեմն դու հերե՛|57ա|տիկոս ես, որ հայոց կաթողիկոսին տէր ելանես, ապա ես ասացի. «Ուրեմն եւ դու ֆումէշօն»²⁹ ես, որ ֆումսիզաց նոր աղանդաւորաց՝ մանաւանդ անհաւատից տէր ելանես, եւս առաւել նոցին դրօշակն բանաս, եւ շատագովես: Եւ յետ բազում խօսից խնդրեաց զբանալիսն եկեղեցւոյն, եւ ես ետու եւ իջի ի վայր՝ ի սենեակն իմում: Ապա մինչ էանց ժամ մի, յղեաց առ իս նամակաւ ինչ, որ էր օրինակ այս.

|57բ| Ի պատրի Ֆրատրի Բլասիոսէս, սուրբ Մատթէոսեան կարգէն վիզար կարմէլիթան դիշկալջթ³⁰ Բասրայու առ Տէր Աբրահամիդ ողջոյն,

էս մօտիկ օրումս ինձ գիր եկաւ, թէ Ֆումսիզացաց կամ յայլ տեղաց մարդիկ կը գան եկեղեցումս տեղ կ'ուզեն՝ շտաս, շատ բարի կլինի որ յիրուշ տեղ նստեն: Հալ խնդրում ամ Տէր Աբրահամէդ, որ ինչ տեղ կ'ուզես՝ գնաս նստես:

Երկրորդ՝ պատրի Բլասիոսս խնդրում ամ հրամանացէն մերխսէբի կողմանէն, ում որ վէքիլ կանեմ, նրայ յետ խսէպ անես³¹, թէ առնելիք աս կտամ, թէ տալիք ես տաս:

Երրորդ՝ պատրի Բլասիոսըս խնդրում ամ հրամանցէն, էն ինչ որ հրամանց եք մենայ էն տանես, եկեղեցւոյ եքմենիցն շտանես, եթէ որ գաղտուկ կտանես Հռոմայ կաթողիկէ յեկեղեցին քեզ մահրում³² կառի, զրայ³³ եկեղեցու |58բ| իքմինն կարելի չէ որ տանես, թէ՛ գիրք, թէ՛ այլ իքմին, գրեցի՝ գիտակ լինիս, եթէ որ մին իքմեն տեսի, յինք կառնեմ:

Չորրորդ՝ որ յերեկի փաթէնթան յենք առիր վասն Հնդստան գնալէ համար, խնդրում ամ որ ունան շլաստակես ու գնալդ չի չլինի, խնդրում եմ որ քեզ համար տեղ գտանես, Բ. (2) տարի այ տեղս աս, շնորհակալ եմ հրամանաց բարութեանցն, այլն խնդալ ի Տէր:

Պասրայ, 1795 նոյեմբեր 22

Պատրի Բլասիոս վիկարէ:

|59ա| Մինչ ընթերցի զթուղթն, իսկոյն տենաս, որ նոր էր սկսեալ ըմբռնել գիս, եթող, եւ ելի ի վեր, եւ մինչ պատճառն հարցուցի, ոչինչ ասաց, այլ՝ ըստ

²⁸ Նախադասութիւնը արաբերէն է, մասամբ՝ աղաւաղուած, որ թարգմանի այսպէս՝ «Զե՛ս ամէնաւ, վարդապետ, ու մեր պատրիարքին [կաթողիկոսին] «շամ որդի շուն» կ'ըսես»:

²⁹ Ֆումէշօն, նկատի ունի ֆրամատունները՝ ազատ որմնադիրները:

³⁰ Ձեռագրին մեջ՝ գի շկալջթ: Այսպէս տառադարձուած է «բոկոսն կարմեղեաններո» միաբանութեան անունը՝ լատ. Ordo Carmelitorum Discalceatorum: Տառադարձումը կրնայ ըլլալ անուամման անգլերէն Discalced Carmelites տարբերակէն:

³¹ Խսէպ կամ հիսապ-հիսէպ, արաբերէն՝ «հաշիս»:

³² Մահրում արաբերէն՝ «գրկուած»:

³³ Չրա կամ գիրա պարսկերէն ծագումով քրերէն՝ «որովհետեւ, քանի որ»:

բնական բարուց իւրեանց ծիծաղելով ասաց՝ Այսպէս է հրամայեալ ինձ, զի այսօր եկն ինձ թուղթ ի Հռոմայ: Եւ միւս փաթրի Եօվանէն ոչ ինչ ասէր եւ մեր լեզու եւս ոչ գիտէր, միայն զօձիս թափէր՝ նօնցօ ասելով: Բայց սա նմայ ասէր՝ զօր ինչ ասէր, ապա իջի ի վայր եւ ժողով 59թ| վեցի զիրս իմ:

Բշ., ոչ կարացի պատարագել՝ գոլով վրդովեալ, թէպէտ ունիմ Գ. (3) ժամուց պարտք պարոն Փիլիպպոս Մուրատեանէն, եւ այսօր վարձեցի զսենեակն՝ յամիս մի եւ կէս ղոռուշի, ի նոր յիշեալանն: Բայց մինչ զանդուկսն ի դուրս հանեցի, յերիցս եւ շորիցս կոչեցին զիս Գ. (3) քորքն՝ Թէրէզիայն, Շմունն եւ Պրիճիթէն, եւ լալով ասացին զչար խորհուրդն յիշեալ պատրի Վլասիոսին եւ զգուշացուցին զիս եւ թէ խորհուրդն ինչ էր անիծեալ |60ա| իսկ է զմտաւ ածողն թող զգործողն. եւ զնացին ի խան:

19 Բշ., այսօր այլ ո՛չ կարացի պատարագել եւ ոչ այսուհետեւ, քանզի յոյժ շփոթէ զիս յիշեալ փաթրին:

20 Գշ., մինչ զխարաջին³⁴ յարոյց յիմ վերայ, թէ սա քահանայ ոչ է, եւ թախանձէ յինէն |60բ| երեք տարուոյ խարաջն:

21 Դշ., այսօր եկն առ իս տիրացու Ջարջիսն՝ վէքիլ պատրու կողմանէ, եւ մինչ հաշուեցաք, եւ ես խնդրեցի Բ. (2) տարուոյ ժամուցք իմ, որք առ նա ժողովեալ էր, թիւ պատարագաց վարձն կէս կէս ղոռու եւ ձայնաւորաց Ե.(5) Ե.(5) ղոռու: Եւ մինչ սա խնդրեաց ի նմանէ, նա պատասխանեաց թէ՛ ով որ յղեալ է, նա թող տացէ, ես ոչինչ ունիմ տալոյ, եւ այսպէս ուտէ յիմ երկամեայ վարձն:

|61ա| 22 Եշ. այսօր ետու խարաջ Դ. (4) ղոռու եւ զերծայ յանօրէնէն:

23 Ուր., այսօր յարոյց պատրին յիմ վերայ իւր սպասաւոր Ֆարջալլայն եւ զանեցոյց զիս:

25 Կիր., յայսմ երեկոյ փաթրին կոչեաց զիս եւ թախանձեաց յինէն զսրփիչն, եւ մինչ զնացի եւ եզիտ, մնաց սեւ երես եւ ներուճն խնդրեաց:

26 Բշ., այսօր շուրջ եկն յիշեալ փատրին ի տունն իւր ժողովրդոց եւ նզովիւք փակեաց, զի ինձ ո՛չ ինչ տացեն ուտելոյ:

27 Գշ., եւ հայոց իշխանաց եւս ա|61բ| սաց՝ զօր ինչ եւ կամեցաւ, բայց նոքա ոչ թէ՛ ոչ միայն լլւան պատրուն, այլ՝ առաւել պատիւ ետուն ինձ, ըստ իւրեանց յատուկ քաղաքավարութեան պահանջման, եւ պատճառն այս է. զի մինչ ամսոյս 11 ուճն կռուէաք, ընդ որմն կայր տուն, յորում բնակիւր Տէր Գասպարի որդի պարոն Յովհաննէսն, եւ սայ հանդերձ իւր զօքանչ Հոփսիսիմէիւ, եւ զուգակից Մարեմաւ ունկն դնեն, եւ մինչ տեղեկանան բանին, այսինքն՝ որ մեր կոփին սակս

³⁴ Խարաջ արաբերէն՝ ոչ իսլամներէն՝ քրիստոնէաներէն ու հրեաներէն զանձնող տարեկան գլխահարկ. որմէ գերծ էին եկեղեցականները: «Զի» կամ «նի» թրֆերէնով՝ արեւստ ցոյց տուող մասնիկ: Ուրեմն խարաջի «գլխահարկ հաւաքող պաշտօնեայ»:

ազգի ջատագովութեան աղագաւ էր, ասէն առ Աստուածատուր վարդապետն հայոց եւ ամենայն իշխանաց |62ա| եւ նոքա լսելով սկսան ինձ պատիւ տալ. եւ այլն:

* * *

[Տէր ԱԲՐԱՀԱՄ ԱԽԱՅԽԱՅԻՒ ՈՏԱՆԱՒՈՐԸ ԻՐ ԼԱՏԻՆ ՄԵԾԱՒՈՐ
ՊԱՏՐԻ ՎԼԱՍԻՈՍԻՆ ԳԷՄ³⁵]

|63ա| Այ դու պատրի՛ վըլասիոս,
Լի շարութեամբ գերթ Յուլիոս³⁶,
Թէպէտ կոչիս վիգարիոս³⁷
Բայց ուրանաս գործովդ գժրիստոս:

Բերանդ եւ փորդ արդի³⁸ անօթ,
Պղծախօս ես, շունիս ամօթ,
Դիւաց լեալ ես տուն եւ խանութ,
Եւ նոցին հետ յաւէժ ծանօթ:

Գլխովին ես հըպարտացեալ,
Ի կանոնաց յաւէտ անցեալ,
Որովայնդ է կարաս դարցեալ,
Լի արաղով քացախացեալ:

|63բ| Դու նոր Կայէն, որ սպան զՀաբէլ,
Աղանդապետ որպէս զՍաբէլ,
Փըքացեալ ես իբրեւ ըզԲէլ,
Այն որ շինեաց քաղաք Բաբէլ:

³⁵ Ոտանաւորին իւրաքանչիւր քառատողը կը սկսի հայերէնի այբուբենի յաջորդական մէկ տառով՝ այբբենագիր ծայրակապով է, եւ միայնագ է՝ իւրաքանչիւրն իր ուրոյն յանգով:

³⁶ Հաւանաբար նկատի ունի Յուլիանոս Ուրացոյ կայսրը (Flavius Claudius Julianus Apostata), Կոստանդիանոս Մեծ կայսեր եղբոր՝ Յուլիոս Կոստանդիոսի որդին, ծնած 331ին, Կ. Պոլիս եւ Հռովմէական կայսրութեան զահ բարձրացած 361ին: Սպաննուած է Տարսոնի նակատամարտին, 26 Յունիս 363ին: Եղած է գրող ու փիլիսոփայ: Իրմէ մեզի հասած են քանի մը նաւեր, երգիծական երկեր եւ նամակներու ժողովածուներ: «Ուրացոյ» մակդիրը տրուած է իրեն հեթանոսութեան յարելուն եւ քրիստոնէական դաւանանքին դէմ հեղինակած գործերուն համար:

³⁷ Լատիներէն vicarius՝ «հոգեւորական գործիչ, թեմական առաջնորդի տեղակալ»:

³⁸ Արաղ կամ արաք, արաբերէն՝ «օղի»:

Երկրի վերայ մարմնաւոր դեւ,
 Խենթ եւ խենէշ խելացդ թեթեւ,
 Կարգաւորին ո՛չ է քոյ ձեւ,
 Վայ՝ որ ասես սպիտակին սեւ:

Ձուր բարկանաս վառիս իբր խոտ,
 Ի քէն բուրէ արաղին հոտ,
 Դու սեւ ագրաւ յոյժ գարշահոտ,
 Խայթօղ կարիճ եւ օձ ժանոտ:

Է՛ յոյժ ափսոս, սրբազան կարգ,
 Որ գոյ առ քեզ, ով խորամանկ,
 Հին թշնամւոյն ունիս դու բարք,
 Յաւէտ կամիս ըստանալ փառք:

| 64ա| Ընդ քեզ մնացի Բ. տարի,
 Կամակից քեզ ծանեայ շարի,
 Հպարտութեամբ մոլեալ կարի,
 Ծո՛յլ խաբեբայ շարեօք արի:

Թէպէտ գիտեմ վարքդ պղծալի,
 Տեսեալ աչօքս սարսափելի,
 Սակայն ծածկեմ, է զազրալի,
 Եւ ինձ ասել ամօթալի:

Ժանտասիրտ ես եւ նենգաւոր,
 Բարբանջես բան խառնուփնթոր,
 Դու շես փաթրի եւ կարգաւոր,
 Այլեւ սօլդադ³⁹, լաւ զինաւոր:

Ի քէն հեռի է սուրբ հոգին,
 Այսաբնակ ես որպէս բագին,
 Չես աշակերտ փրօփականդին⁴⁰,

³⁹ Սօլդադ ռուսերէն՝ «զինուոր»:

⁴⁰ Նկատի ունի կաթողիկ եկեղեցականներ պատրաստող Հռոմի Փրօփականտէ Ֆիտէ (Sacra Congregatio de propaganda fide)-ի վարժարանը: Ըստ երեւոյթին, պատրի Վլասիոսը ուսանած է այդ վարժարանին մէջ:

Այլ՝ անօրէն Սիմոն մոգին⁴¹:

|64բ| *Լատինական ազգաւ պարծիս,
Խաւար գողով լոյստու կարծիս,
Մեծ մեծ խօսիս եւ անապարծիս,
Պատուող գայլ, ոչխար կեղծիս:*

*Խաւար եւ մուկն է քեզ պատեալ,
Շրջիս կարի յուսահատեալ,
Ի Քրիստոսէ դու յոյժ զատեալ,
Լէզէօնին տեղ պատրաստեալ:*

*Մափ ծափի տաս, ճեմես, պարես,
Զիս բամբասես, որչափ կարես,
Առնել հարկիս քանզի շար ես,
Նենգութեամբ լի ազգ օտար ես:*

*Կարծէի քեզ այր շնորհալի,
Բայց խօսիս պիղծ եւ անալի,
Զե՛ս ապօստօլ դու ոսմանի⁴²,
Այլ դժոխոց դրանց բանալի:*

|65ա| *Հաւատով եմ հռովմէական,
Ասես կրօնիւք կարմէլական⁴³,
Ատես զազգըս արմէնական,
Սիրես որք են մահմէտական:*

⁴¹ Սիմոն մոգ կամ Սիմոն կախարդ: Խաբէբայ ոմն, որ նուազագոյն գաղափար ունենալով փիլիսոփայութեան, բժշկութեան, աստղագիտութեան եւ այլ գիտութեանց մասին, վայելած է մեծ համբաւ սամարացիներուն մօտ (Գործք Լ 9-24): Սիմոնը կամ սիմոնականութիւնը դարձած է խորհրդանիշը կեղծատրութեան եւ կաշառով ձեռնադրութիւն ընող եւ շնորհներ վաճառող հոգեւորականներուն, որովհետեւ ինք փորձած է այդ միջոցով կոշումներ ստանալ:

⁴² *Ապօստօլ ոսմանի*՝ «Հոռմի առաքեալ»:

⁴³ *Կարմէլական* կամ *քարմէլիք, կարմեղեան*՝ նկատի ունի լատին եկեղեցոյ Կարմեղեան միաբանութիւնը, հիմնուած՝ Երուսաղէմի մէջ ժ.Բ. դարուն, որ իր գոյութիւնը կը պահէ ցարդ: Կարմեղեաններ Պատրա հաստատուած են 1623-ին ու յանախ գործած են որպէս ֆրանսական հիւպատոսներ: Պատրայի մէջ անոնց գործունէութեան մասին տես՝ **Sir Herman Gollanez**, *Chronicle of the Order of Carmelite in Bassorah between 1623-1733*, Oxford, 1927, 669 pages:

Զրի պարգեւ քոյ ինձ բաշխեցիր,
 Լեզուդ որպէս զօձ սըրեցիր,
 Իժի թունիւք ինձ սպանեցիր,
 Իմ հայ գոլով ո՛չ խնայեցիր:

Ղօղեալ նետիւքդ ինձ խոցեցիր,
 Մինչեւ ի մահ կործանեցիր,
 Բարուրանօք զրպարտեցիր,
 Չերկեար եւ ոչ ամաչեցիր:

Ճշմարտութիւն դու սըտեցիր,
 Տարապարտուց զիս ատեցիր,
 Իմ երկամեայ զվաստակս կերիր,
 Քան ըզՅուդայն վատթար եղիր:

| 65բ | Մի՛տ դիր բանին Շնորհալուոյն մեր,
 Գուցէ սակս քոյ է գուշակեր,
 «Գործ անիծից դու գործեցիր,
 Վասն այսորիկ զայդ սիրեցիր»:

Յար քեզ ելցէ կարճի օրեր,
 Սեւ Կայենին հասցէ երեր,
 Սեւ ամպ մըթին կարկըտաբեր,
 Իջցէ ի գլուխդ արիւնակեր:

Նոր նորոգողն Աստուածն իմ Տէր,
 Զքեզ արասցէ անմակաբեր,
 Հարցէ զարեւդ ի սուր սուսեր,
 Իբր անխընայ զիս դու հարեր:

Շնչով դեւին դու փքացեր,
 Բազում չարիս ինձ հասուցեր,
 Հրոյն դըժոխոց լինիցիս կեր,
 Դու եւ քոյ պիղծ սպասաւորներ:

| 66ա | Ո՛չ ունէիր Աստուծոյն ահ,
 Կործանեցիր զիս մինչ ի մահ,
 Ինձ ըսփոփիչ յուսամ յայն պահ,

Դատեսցէ զմեզ վիմին սուրբ գահ⁴⁴:

Չարի ծառէն գայ շար պըտուղ,
Վասն իմ գտար ի զուր ատօղ,
Փոխան սիրոյ եղեր խայթօղ,
Դա՛տ արասցէ Աթոռն յաղթող:

Պատիւըն քոյ միշտ պահեցի,
Երկու տարի ծառայեցի,
Շատ արարմունքդ ես ծածկեցի,
Ի բարի կողմն զշարդ մեկնեցի:

Ջան եղիր զիս մեռուցանել,
Հոգւով մարմնով կորուսանել,
Ինձ թշնամիս յարուցանել,
Քոյդ շարութիւն թագուցանել:

| 66բ | Ռահ՛ ո՛չ ունիմ գնալ ի յայլ տեղ,
Պատրաստեցիր ինձ մահադեղ,
Սուտ ասելոյ շեմ հանճարեղ,
Եւ ո՛չ ընչիւք նման քեզ զօրեղ:

Սիրեա՛ զտաճկունս եւ ինձ ատեա՛,
Ընդ նոսին մօտ ինձ նախատեա՛,
Ողջոյնագրովքդ յոյժ զրպարտեա՛,
Ես ըստ Դաւթին գոչեմ դատեա՛⁴⁵:

Վասն իմ եւրս Տէր գթած է,
Յատուկ անուամբ ողորմած է,
Մեղաւորաց եւ արդարոց,
Չարեւ ծագէ զանձրեւս ածէ:

Տարագրեցայ յերկիրս օտար,
Ընդ քեզ մնացի իբրեւ նօտար,

⁴⁴ Նկատի ունի Հոռմի կաթոլիկ եկեղեցին: Վերջ Հոռմի եկեղեցոյ հիմնադիր և առաջին եպիսկոպոս Պետրոս առաքելն է, տե՛ս Մատթ. ԺԶ 18:

⁴⁵ Եսայի, 16:5: «Եւ ուղղեսցի ողորմութեամբ արո՞տ, եւ նստցի ՚ի վերայ նորա նշմարտութեամբ ՚ի յարկան Դաւթի. դատեսցի՛ եւ խնդրեսցէ զիրաւունս, եւ փութացցի առնել զարդարութիւն»:

Յիս խոստացեալ քոյդ լաւութիւն,
Հաներ ի գլուխ եւ ի կատար:

| 67ա| Բարունապէս քեզ պատուեցի,
Իբր ըզփաթրի լատինացի,
Աստուածն այնպէս կեանքս տայ քեզ,
Զերթ հասուցեր դու ինձ հացի:

Յամաքեցար ի սիրոյ յոյժ,
Զիս խոցեցեր սրրովդ անբուժ,
Որչափ կամիս ինձ նըւաճեա՛,
Ես ի Տեառնէ յուսամ ինձ ուժ:

Իիւսեցեր յիմ վրայ շարիս,
Ոչ խնայեցեր բնաւին դու յիս,
Իբրեւ ըզծով ալեկոծեալ,
Կամք արարեր կըլանել զիս:

Փափագեցար զարիւնս ըմպել,
Զիմ գլխատակս յերկրէս ջնջել,
Բայց ես ունիմ Փրկչին ծընօղ,
Որ կարէ զիս ի քէն փըրկել:

| 67բ| Քոյ եմ յօրէ իմ ծընընդեան,
Կոյս Մարիամ մայր գթութեան,
Տէր Աբրահամդ ի քէն խնդրէ,
Արժանացո՛ ողորմութեան:
Ամէն

MIHRAN MINASSIAN

**THE UNPUBLISHED DIARY OF ABRAHAM OF AKHALTSKHA
(BASRA, IRAQ, 1793-1795)**

Keywords: Father Abraham of Akhaltskha, Padri Vlasios, Basra, Iraq, Carmelite order, diary, reprobation.

You can find in this article selected sections from the unpublished diary of Father Abraham of Akhaltskha. The diary was written in the end of the 18th century and has historical value. The daily jottings were made in the Iraqi city of Basra in 1793-1795.

The diary is followed by a long satirical reprobation in verse against his religious superior of the Latin Church, Padri Vlasios; each quatrain begins with a successive letter of the Armenian alphabet.

The article gives an insight into the small but important Armenian community of Basra, about which very scant information exists in Armenian historiography. The diary and particularly the verses tell us about the working methods of Latin padris as well as their attitude towards the Armenians, especially the clergy.

A biography of the author of the diary is also given. He was an Armenian Catholic priest, very likely a member of the Carmelite order. He also wrote poems in Armenian and Georgian.

The cited text is annotated. The manuscript is kept in the Cadbury Research Library, University of Birmingham (Great Britain), “Alphonse Mingana” (1881–1937) collection (Armenian manuscript no. 2).

МИРАН МИНАСЯН

**НЕОПУБЛИКОВАННЫЙ ДНЕВНИК АБРААМА ИЗ АХАЛЦХИ
(БАСРА, ИРАК, 1793-1795)**

Ключевые слова: отец Абраам Ахалцихский, падре Власий, Басра, Ирак, орден кармелитов, дневник, порицание.

В статье приводятся выдержки из неопубликованного дневника отца Абраама Ахалцихского, относящиеся к концу 18-го века и представляющие исторический интерес.

Записи велись в иракском городе Басра, в 1793-1795 гг.

За дневником следует сатирическое стихотворение Авраама, высмеивающее своего непосредственного начальника в иерархии Латинской церкви отца Власия. Каждое четверостишие начинается с очередной буквы армянского алфавита.

Издаваемый текст интересен, во-первых, тем, что позволяет заглянуть во-внутрь небольшой, но важной армянской общины Басры, о прошлом которой армянской историографии мало что известно. Дневник, и, в особенности, стихотворение дают представление об образе действий латинских падре и их настрое в отношении армянского народа и, главным образом, армянского клира.

В статье приводятся краткие биографические сведения об авторе тетради. В ней упоминается о том, что он католический священник (видимо, член ордена кармелитов), а также писец и стихотворец, писавший стихи на армянском и грузинском.

Текст снабжен комментарием.

Рукопись хранится в собрании Альфонса Минганы (Alphonse Mingana, 1881-1937), в университете Бирмингема (Cadbury Research Library - University of Birmingham), Великобритания, армянская рукопись No 2.